

Branko Metzger-Šober

Nadgrobni spomenici Ivana Rendića u Hrvatskom primorju

Branko Metzger-Šober
Matka Laginje 38
HR - 51 000 Rijeka

Pregledni članak
Review paper
Primljen / Received: 20. 5. 2012.
Prihvaćen / Accepted: 20. 8. 2013.
UDK: 72.071 Rendić, I.
726.8(497.5)

The article presents to the public the artistic activity of Ivan Rendić in the Croatian Littoral, part of which was reflected in the making of funerary monuments, mausolea and funerary chapels in the local cemeteries at Kozala - Rijeka, Trsat - Sušak, Opatija and Bakar. Rendić's patrons, aware of the proximity of such a talented artist who, at the time, resided in Trieste, wanted to engage him in the design and building of their eternal resting places. Commissioning of an architect or sculptor from Trieste, as a person who would materialize the wishes and business ambitions of investors, always represented a choice which would result in a tested and safe solution. Rendić's funerary monuments, scattered around the cemeteries of the Croatian Littoral, speak of the forgotten past of the once famous families of Rijeka.

Keywords: *Ivan Rendić, funerary monuments, mausolea, local cemeteries, Kozala, Trsat, Opatija, Bakar*

Ivan Rendić, istaknuti kipar obiju jadranskih obala 19. stoljeća, bio je jedan od posljednjih umjetnika-putnika što je poput srednjovjekovnih kipara-uslužničara stvarao svoj opus u slijedu putovanja, od mjesta do mjesta. Njegova raznolika djela koja nalazimo po svim većim gradskim grobljima naše obale i unutrašnjosti živi su, premda danas gotovo zaboravljeni, svjedoci tog nemirna i plodonosna stvaralačkog puta. Njihova široka razasutost u izravnoj je suprotnosti s autorovim izražajnim, zanatskim i poetskim jedinstvom koje se, premda motivima raznoliko, iščitava prepoznatljivošću na svakom njegovu spomeniku. Uvijek više oblikovani nego klesani, u svojim promišljenim arhitektonskim okvirima oni svakim pojedinačnim detaljem uvjerljivo progovaraju poetiku umjetnikova iskaza. Strukture svakog od pojedinačnih nadgrobničkih spomenika Ivana Rendića, monumentalne, simetrične i prostorno nadahnute razvedenosti, ispunjene su do najmanjih detalja razrađenim pojedinostima kiparskih plastika integrirajući njegovu arhitektonsku i kiparsku prirodu, čineći ga umjetnikom iznimna rukopisa i nedvojbeno značajna opusa.

Najveći broj njegovih mauzoleja koncentriranih na jednom mjestu nalazi se na riječkom groblju Kozala.

Ondje ih izvodi za naručitelje iz krugova riječkih industrijalaca i trgovaca. Kako Rijeka druge polovice 19. te početka 20. stoljeća bilježi nagli ekonomski i gospodarski razvoj, u vrijeme kada je s Trstom u tijesnim političkim i ekonomskim odnosima, iz sjeverne Italije u Rijeku stižu vješti i sposobni kadrovi koje bogati stanovnici Rijeke poput Gorupa, Whiteheada, Ploecha, Ciotte angažiraju kao arhitekta za svoje zamisli. Prisutnost stranih arhitekata značila je prestiž, ali i povjerenje u tršćansko iskustvo. Tako će i drugi riječki uglednici-investitori, koristeći riječke i inozemne graditelje za projektiranje i izvedbu svojih različitih investicija, njihove usluge usmjeriti i na izgradnju svojih vječnih počivališta. Osim arhitekata, uposlit će oni i kipare koji su u Rijeci bili u prolazu, poput Ivana Rendića iz Trsta. Ovaj istaknuti obrtnik i umjetnik u Trstu je boravio u dvama navratima, i to od 1880. do 1899. godine te od 1902. do 1921. godine.

Blizina i brojni kontakti koji su se iz Trsta odvijali prema Rijeci potaknut će suradnju Ivana Rendića s riječkim poduzetnikom, veleposjednikom Josipom Gorupom.¹ Ovaj financijski genij, najbogatiji stanovnik Rijeke 19. stoljeća kojeg su, zbog njegova bogatstva,

1. Mauzolej obitelji Gorup: a) vanjski izgled, b) reljef *Rastanak* unutrašnjost grobne kapele (foto: B. Metzger-Šober)
Mausoleum of the Gorup family: a) exterior, b) the relief Departure, interior of the funerary chapel

Riječani zvali slovenski Rothschild, u svojoj riječkoj vili na Štrangi ugostio je 1882. godine Ivana Rendića. Umjetnik je tom prigodom primio u zadatak po smrti Gorupove obožavane supruge Anne Pergkofer pl. Perghoffen, umrle 1881. godine, izraditi alegorijski visoki reljef na zidu mauzoleja namijenjena njegovoj obitelji nazvan „Rastanak”. Rendić je neko vrijeme bio nastanjen kod Gorupa radi studije portreta njegove djece² od kojih je trebao osmisliti planirani reljef, kao i mramornu portretnu bistu Josipa Gorupa, koja je danas u fundusu riječkog Muzeja moderne i suvremene umjetnosti. Po povratku u Trst izrađuje Gorupov veliki reljef u gipsu koji će izložiti u prostoru Stare Burze – izložak koji je mnogobrojna publika prihvatila s velikim oduševljenjem. Kanio ga je sljedeće godine izložiti i na Pariškom salonu „ne bojeći se prvog umjetničkog sudišta u svijetu. Ta u Parizu su već stekla priznanja neka njegova poprsja!”³

Mauzolej Rodovine Josip Gorupova Rendićevo je prvo ostvarenje u Rijeci.⁴ Nacrti za gradnju Mauzoleja odobreni su od Tehničkog ureda grada Rijeke 30. lipnja 1882. godine.⁵ Bez vidljivih većih odstupanja od planiranog, Mauzolej se sastoji od dvaju dijelova: krip

i kapele. Kripta je poluukopana, izvana obložena bijelim creskim kamenom i lateralno parapetom od mramora iz Carrare. Na gornjoj ploči kripite, kao na visokoj platformi, podignuta je kapela od creskoga kamena i zelenoga mramora iz Prata.⁶ Kapela je četvrtasta oblika s oltarom i kupolom kojoj se prilazi dvokrakim stubištem. Izgrađena je u romaničko-bizantskom stilu. Karakteristike romanike nose stupovi portala od crvenoga mramora iz Verone, s bogatom ornamentalnom dekoracijom kapitela, te vodoravno izmjenjivanje tamnih i svijetlih redova u donjem dijelu građevine. Kupola kao i zlatnim mozaikom obložena unutrašnjost kapele ukazuje nam na bizantski stil. Na rubnim dijelovima gornjega dijela pročelja u reljefu su izvedeni simboli evanđelista ispod kojih se čitaju hrvatski citati evanđelja⁷. U grobnu kapelu natkrivenu kupolom ulazi se ispod portala lučnoga oblika podržavana stupovima. Kupola je izrađena od armirana stakla užlijebljena u željeznu konstrukciju. Podignuta je na tambur koji je unutar kapele ukrašen vijencem s motivom zvijezda u nizu izvedenih u raznobojnu mozaiku. Unutrašnjost kapele većim je dijelom obložena mozaikom zlatne boje. Rendićev reljef, kao i dva bočna

prozora kapele, ukrašeni su mozaičnom dekorativnom trakom u formi luka. Pišući o Gorupovu mauzoleju, La Bilancia iznosi kako se u tronhama nalaze freske četiriju glava anđela oslikanih rukom riječkoga slikara i dekoratera Giovannija Fumija.⁸ Danas ih nalazimo izvedene u mozaiku vjerujući da ih je izveo isti umjetnik budući da se zna da je, osim što je bio slikar koji je slikao na mramoru, staklu i svili, jednako tako bio vješt i u izradi mozaika.⁹

Nasuprot dvojnim vratašcima od kovana željeza ukrašena jednostavnim stiliziranim floralnim i geometrijskim oblicima nalazi se visoki reljef „Rastanak” kojem je u donjem desnom uglu autor uklesao svoje prezime – potpis. Reljef je postavljen iznad oltara kapele. Taj je oltar izveden u bijelom mramoru u formi visokog reljefa. Iznad istaknute menze nalazi se reljef „Rastanak”, karakterističan po svojoj višeslojnoj obradi prizora na kojoj se primjećuje nekoliko prostornih planova.

2. Grobna kapela obitelji Gelletich-Bartolich-Nicolaides (foto: B. Metzger-Šober)

Funerary chapel of the Gelletich-Bartolich-Nicolaides family

Rendić je oblikovao vrlo intimnu obiteljsku scenu u kojoj, u donjem dijelu, obitelj tuguje za preminulom majkom i suprugom. Ožalošćeni Josip Gorup okružen svojim kćerkama u tuži, na terasi ispred kamene ograde, upire pogled i podiže ruke k nebu na kojem dva anđela odnose majku. Kompozicijski se motiv anđela i tijela pokojne supruge/majke ističe kroz nekoliko istaknutih zahvata: prikaz dvaju anđela od kojih jedan nosi kosu, a drugi trubu te pokojnice raspletene kose koju odnose u Vječnost, većih je i markantnijih dimenzija u odnosu na obiteljsku skupinu na tlu, a i sama pozicija kompozicije anđela na nebu neočekivano je visoka. U pozadini alegorijskog prikaza anđela i pokojnice iščitava se morski pejzaž sa suncem u zalasku, Trsatska gradina i Svetište Majke Božje, gotovo slikarskim načinom. Neki detalji na reljefu vrlo su zanimljivi, poput dvaju dječaka koji stoje naslonjeni na balustradu terase. Nagužvan tepih pod njihovim cipelama, tapetirani stolac i kitnjaste haljinice djevojčica stvaraju dojam slike. Grupna kompozicija Josipa Gorupa i njegovih osmero djece, koja ispunjava područje manje od polovice ukupnoga reljefa, u njegovu donjem dijelu, neminovno ostavlja dojam napadne zbijenosti. Tijela i lica postavljena u blizak odnos, jedno do drugoga, oduzimaju mogućnost njihove bolje percepcije vješto izvedenih portreta članova obitelji Gorup. Iako u ukupnoj strukturi predmetnog reljefa taj postupak prostorne organizacije ne može proći neprimijećeno, neminovno predstavljajući predmet kritike, ne smijemo smetnuti s uma autorovu očitu želju isticanja obiteljske bliskosti i jedinstva.¹⁰

U tiskovini „Naša sloga” 1886. godine spominje se kako će se na Gradskom groblju Kozala „dogotoviti i namjestiti bogatu grobnu kapelu u stilu renesanse”¹¹ za obitelj **Gelletich-Bartolich-Nicolaides**.¹² Naručiteljica kapele bila je Antonia Gelletich, rođena Bartolich,¹³ koja će u njoj biti pokopana 1917., kao i njezin suprug Nicolaki Nicolaides 1933. godine. Nacrt, ovjeren Rendićevim potpisom uz apoziciju „scultore” koja ga prati, datiran je mjesecom veljačom, a potom odobren od Tehničkog ureda grada Rijeke 5. ožujka 1886. godine. Riječ je o grobnoj kapeli podignutoj u stilu kasne renesanse. Raščlanjenim pročeljem oponaša se stil crkvenih građevina kakve su nastajale u Italiji u XV. stoljeću.¹⁴ Cijelo je zdanje podignuto na platou popločanu kamenim pločama, ograđeno danas već oronulom čunjastom balustradom. Grobnoj kapeli prilazi se ulazom markiranim dvama čempresima i niskim vratnicama od kovana željeza. Grobna kapela izgrađena je od bijela kamena, podignuta na visokoj bazi, na čijem je pročelju nadvratnik koji nose dva stupa, prekinut renesansno školjkasto oblikovanom nišom u kojoj se nalazi ženska figura s knjigom u ruci.

3. Unutrašnjost grobne kapele obitelji Ploech, skulptura *Spava* (foto: B. Metzger-Šober)

Interior of the funerary chapel of the Ploech family, the sculpture Asleep

Figura manjeg formata od one planirane nacrtom prikazana je u sjedećem položaju lagano zaokrenute glave u desnu stranu, oslonjena na knjigu koju drži u ruci, a uspravljena na koljenima. Nažalost, zbog njezina visoko postavljena položaja i veličine slabo je saglediva. U podnožju ulaznoga podesta, na opločanu platou grobne kapele leži skulptura lava.¹⁵ Do ulaza u kapelu vode dva kraka stubišta čija je unutrašnjost odvojena vratnicima od kovana željeza. Nasuprot ulazu nalazi se oltar, a bočno su u horizontalnim redovima poredane niše, zatvorene mramornim pločama. Nadgrobne ploče nose imena pokojnika¹⁶ u longitudinalno urezanu te u zlatnoj boji izvučenu geometrijskom okviru, dok su ostale ploče kojima je obložena unutrašnjost kapele ukrašene uklesanom geometrijsko-florealnom dekoracijom. Dnevno svjetlo unutar kapele omogućeno je malim prozorskim otvorom iznad oltara, izvedenim u središtu začelnoga zida. Oltarnu menzu podržavaju dva stupa ispod kojeg se nalazi malen ornamentirani antependij ukrašen motivom kružnica u niskom reljefu. Iznad menze vidljiv je prazan prostor za sliku ili reljef koji danas nedostaje, a nekoć je bio uokviren postojećim ornamentom izvedenim u mramoru.

Godinu dana kasnije, 1887. godine, odmah do grobne kapele obitelji Gelletich-Bartolich-Nicolaidis podiže se **grobna kapela obitelji Ploech**¹⁷ koja predstavlja

objedinjeni rad nekoliko velikih umjetnika koji su u tom razdoblju stvarali u gradu Rijeci¹⁸. Naručitelj je Annibale Ploech, doseljeni Austrijanac čiju je usavršenu verziju torpeda riječkoga izumitelja G. Lupissa oživotvorio Englez Robert Whitehead, čime se silno obogatio.¹⁹

Poput susjedne grobne kapele i ova se nalazi na platou popločanu kamenim pločama. No, za razliku od nje, Bazarig gradi neobaroknu četvrtastu građevinu čiji je ulaz naglašen rizalitom koji nose dva stupa na visokim bazama. Ispod rizalita nalazi se slavluk, a pod njim portal sa zabatom na kojem je upisano ime vlasnika. Kroz portal ulazi se u unutrašnjost mauzoleja. Veći dio interijera odijeljen je s osam uzidanih niša poredanih u dvama nivoima, postavljenih nasuprot ulazu. Način na koji su izvedene dojmovno smanjuje unutrašnjost istog.²⁰

4. Nadgrobni spomenik obitelji Devet / Spilar-Ambrožić (foto: B. Metzger-Šober)

Funerary monument of the Devet / Spilar-Ambrožić families

5. Nadgrobnni spomenik obitelji Stiglich (foto: B. Metzger-Šober)
Funerary monument of the Stiglich family

Kao dekoraciju arhitravu iznad niša Rendić je oblikovao skulpturu u mramoru nazvanu „Spava”,²¹ koju završava oko kraja mjeseca svibnja 1886.²² Skulptura prikazuje anđela u dugoj halji u sjedećem položaju, raširenih opuštenih krila, na čijim se koljenima nalazi usnuo goli dječak, djelomično pokriven tankom tkaninom. Anđeo je oblikovan s gestom primicanja prsta prema usnama pozivajući na tišinu kako ne bismo omeli dječakov san. Vrijednost cijele kompozicije je slabo uočljiva zbog njezina visokoga položaja, pa se zbog toga ne mogu razmotriti lijepi detalji poput glavice usnula dječaka na mekim naborima haljine anđela ili samo lice anđela. Svojim raširenim opuštenim krilima anđeo simbolizira

mir i spokoj dječakova počinka.²³ S vrha svoda kapele spušta se rešetkasta zavjesa izrađena od kovana željeza. Od istog materijala izrađena je i niska ograda s vanjske strane grobne kapele.

Nakon razdoblja u kojem je Rendić obilježio svoje djelovanje gradnjom grobnih kapela, ostvarit će i nekoliko manjih nadgrobnih spomenika. To su spomenici arhitektonskog tipa u vidu luka ili križa, ukrašeni zlatno-mozaičnim ukrasom kojim autor oponaša folklorne motive koji se počinju prožimati njegovim likovnim izričajem. To je nadgrobnni spomenik *obitelji* (*Rodovina Devet*²⁴) *Spilar-Ambrožić*²⁵ iz 1885. godine. Nacrtna za gradnju nadgrobnog spomenika obitelji Devet datiran

6. Nadgrobnni spomenik obitelji Pilepić (foto: B. Metzger-Šober)
Funerary monument of the Pilepić family

je 12. kolovozom 1885. godine. Nadgrobnni je spomenik koncipiran iz dvaju dijelova: ukopane kripe sa šest grobnih niša čija je gornja visina poravnata s visinom terena i nadgrobnog spomenika na čijem je postamentu postavljena lučna niša sa željeznim visećim kandilom. Luk niše ispunjen je mozaičnom trakom zlatne boje na čijim se početcima ističu dva anđela podignutih krila te niz motiva zvjezdolikog i križnog oblika izvedenih u tirkiznoj, tamnoplavoj, crnoj, crvenoj, sivoj i zlatnoj boji u maniri bizantske raskoši.

7. Nadgrobnni spomenik Antunu Bakarčiću (foto: B. Metzger-Šober)
Funerary monument of Antun Bakarčić

Spomenici jednostavnijeg tipa poput onoga **dr. Frana Pilepića**²⁶ iz 1890. i **Antonija Stiglicha** iz 1891. u obliku kamenoga križa također su ukrašeni mozaikom. Nadgrobnni spomenik Antoniju Stiglichu, od Ivana Rendića naručuje udovica Carlotta Stiglich, što je vidljivo iz položenih potpisa na nacrtu nadgrobnog spomenika koji su potpisali udovica i Ivan Rendić. Nacrt je odobren od Tehničkog ureda grada Rijeke 14. travnja 1891. godine, čime su se stekli uvjeti za njegovu izvedbu.

Godine 1891. još je jedan Rendićev nadgrobnni spomenik pronašao svoje mjesto na groblju Kozala i to onaj uspješnom riječkom trgovcu **Antunu Bakarčiću**.²⁷ Nadgrobnni spomenik Antunu Bakarčiću podižu njegova braća 1891. godine ovim riječima: *Njemu radinosti značajnosti čednosti čovjekoljubu otačbeniku dobročinitelju uzgojitelju svome u znak zahvalnosti braća podigoše 1891.* Ivan Rendić planira kamenu stelu jednostavnih proporcija u neoromaničkom stilu koja će biti podignuta nad jednostavnom, glatkom grobnom pločom koja pokriva kriptu s dvama ukopnim mjestima. Cijeli nadgrobnni spomenik okružen je kamenim kvadratnim niskim stupićima međusobno spojenim lancima. U centru stele, u pomalo tijesnoj niši omeđenoj dvojnimi stupićima, smješteno je poprsje Antuna Bakarčića. Poprsje je izvedeno snažno i ekspresivno na podestu ukrašenu motivima zupčanika, pramca broda i kaduceja koji predstavljaju njegova zvanja. Pozadina niše ispunjena je zlatnim mozaikom.²⁸

Kapetan, trgovac i brodovlasnik Sigismondo de Copaitich,²⁹ diplomat i poslovni čovjek koji je uveliko pridonio razvoju Rijeke na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, oženjen Olgom Battagliarini, potomkinjom slavne i imućne riječke obitelji mletačkog podrijetla, naručuje Ivanu Rendiću 1892. godine još u vrijeme svog života izradu **mauzoleja obitelji Copaitich-Battagliarini**.³⁰ Rendić zamišlja mauzolej u kojem miješa arhitektonske elemente romaničke i bizantske umjetnosti, dodajući im autorske dekorativne elemente.³¹ Kriptu, zatvorenu metalnim vratnicama djelomično ukopava pod zemlju s planiranih šest ukopnih niša.³² Kripta je zidana i obložena klesanim kamenim blokovima. Na platou dobivenu nakon ukošenja bočnih strana baze kripe, Rendić postavlja neoromaničku kapelu pravokutna oblika do koje vode dva kratka stubišta, nadvišena plitkom kamenom kupolom. Kapela je sazdana od monolitnih kamenih blokova složenih u suhozid koji istodobno tvore unutarnje i vanjsko lice kapele. Dva granitna stupa podržavaju portal kapele naglašenim dvostrukim zabatom od kojih prvi nosi ime vlasnika grobnice, a drugi, krnji, u pozadini je ispunjen mozaikom u tirkiznoj, tamnoplavoj, crnoj,

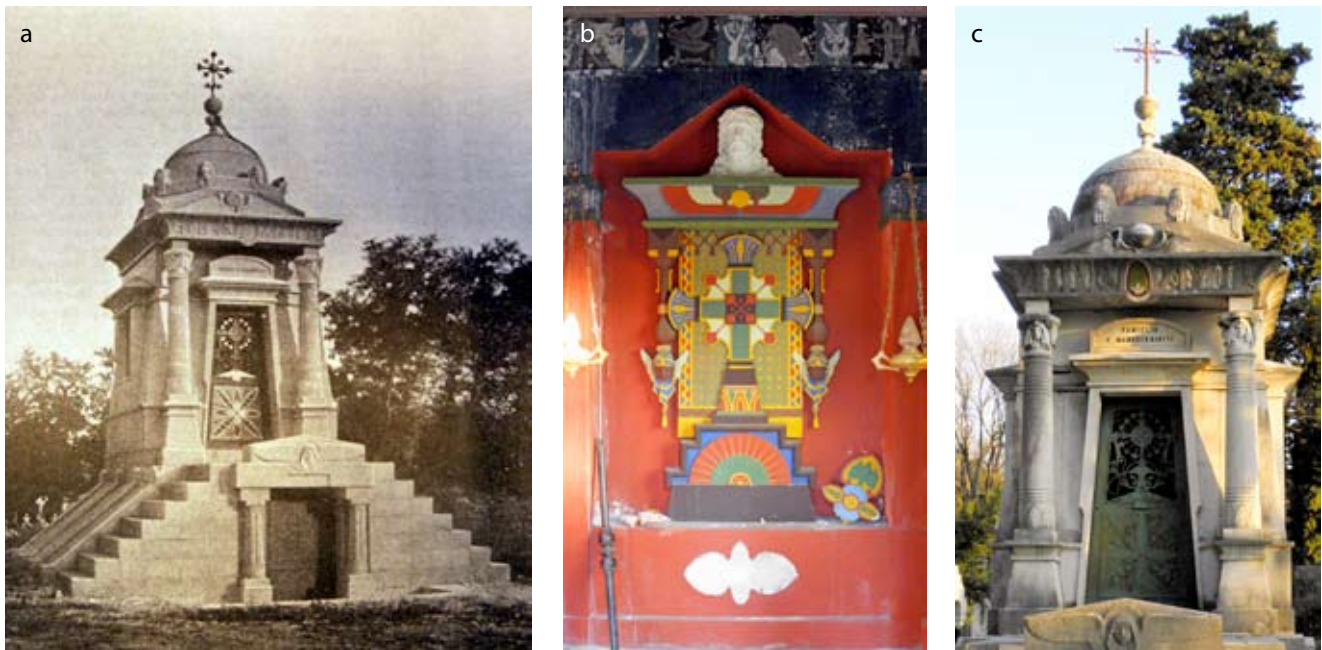

8. Mauzolej obitelji Copaitich-Battaglierini (foto: B. Metzger-Šober)
Mausoleum of the Copaitich-Battaglierini family

sivoj i zlatnoj boji ponavljajući motiv kruga i križa u romboidnom rasteru. Pročelje kapele dodatno je dekorirano elementima umjetničkog bravarskog obrta (vrata kapele) i brončanim ukrasima cvjetnih grančica, povezanih mašnom, postavljenih iznad kapitela granitnih stupova. Na kapeli su uočljivi simboli među kojima se ističe baklja kao simbol vječnoga života, križ kao simbol vjere, dok je na vanjskim bočnim zidovima kapele vidljiva u niskom reljefu izrađena Davidova zvijezda, što mnogi tumače kao ukaz na vjersku pripadnost obitelji ili kao slobodnozidarski simbol, što bi trebalo utvrditi. Plitka kamena kupola sa stiliziranim križem na vrhu, natkrivljuje unutrašnji prostor vrlo malih dimenzija u kojem se nalazi prostor predviđen za oltar i raspelo. U gornjem dijelu unutrašnjosti kapele vidljivi su još uvijek tragovi boje za koju bismo trebali provjeriti je li to boja koja je dio izvornog Rendićeva dizajna. Površinu poda Rendić u ovoj kapeli rješava na izrazito likovni način. U središtu kapele formirao je rozetu u čijem je centru krug od tamnosiva kamena oko kojeg se izmjenjuju bijele i

svijetlosive zaobljene kamene ploče. Danas je mauzolej u stanju koje zahtijeva njegovu hitnu obnovu. Tijekom Drugoga svjetskog rata i bombardiranja Rijeke u veljači 1945. godine bombom je mauzolej djelomično oštećen. Osim rupe u jugozapadnom kutu strukture kripte, eksplozija bombe izazvala je i pomak kamenih blokova nosivih zidova i kupole ozbiljno utječući na statiku mauzoleja. Tijekom vremena zbog nebrige začelje kripte se urušilo, a redovi glatka klesana kamena bočnih strana kripte i dalje su izmaknuti ili čak i uklonjeni iz svojih položaja, što prijeti urušavanju cijeloga mauzoleja. Riskirajući da zauvijek izgubimo arhitektonski spomenik velike vrijednosti, intervencija na samom spomeniku hitna je i neophodna.

*Mauzolej obitelji Manasteriotti*³³ prati identičnu arhitektonsku koncepciju kao i mauzolej obitelji Copaitich-Battaglierini, ali s drugačijim vanjskim stilskim oznakama.³⁴ Nacrt je datiran 15. listopada 1894., a njegova gradnja trajala je do 1896. godine. Očito je da ju je Rendić htio stilski prilagoditi ukazujući na tursko podrijetlo naručiteljeve obitelji, pa je tako posegnuo za stilskim karakteristikama najbliže poznate arhitekture – one starog Egipta. Poluukopana kripta izgrađena od istarskog kamena, razdijeljena u 12 niša,³⁵ zatvorena je vratnicama od kovana željeza. Ima zakošene bočne strane poput mauzoleja obitelji Copaitich, nad kojima je podignuta kapela u orijentalno-egipatskom stilu. Trijem kapele dekoriran je egipatskim floralnim motivima i poduprt stupovima s kapitelima u likovima ženskih glava egipatskoga izgleda. Od kamena gradi plitku kupolu podignutu na osmerokutnom tamburu na čijim se rubovima nalaze medaljoni s osam egipatskih ženskih glava izvedenih u reljefu. Vanjski donji dio tambura oslikan je crvenom bojom, kao i mali medaljon s motivom palmete nad ulazom u kapelu. Zidovi kapele ukrašeni su egipatskim motivima poput palmeta, skarabeja, oka, ankha. Bočni zidovi otvoreni su prozorima te ostakljeni raznobojnim staklima filtrirajući svjetlost interijera. U kapeli je postavljen simbolični oltar-žrtvenik. Iznad njega nalazi se višebojna oltarna pala s centralnim motivom križa koja završava reljefom Kristove glave. Bočno s obiju strana nastavlja se friz glava egipatskih faraona koji se međusobno dotiču i povezuju krilima. Dana 26. siječnja 1900. godine Tehnički ured dozvoljava proširenje podesta dvaju krakova stubišta kojima se spuštalo prema poluukopanoj kripti, što je po stanju na terenu i izvedeno. U cilju zaštite i obnove mauzoleja Manasteriotti učinjena je dokumentacija pri Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika krajem 1994. godine, kako bi se 1996. godine pristupilo obnovi sredstvima Odjela za kulturu grada Rijeke. Iako je

9. Mauzolej obitelji Manasteriotti: a) fotografija nakon izgradnje, b) unutrašnjost grobne kapele, c) današnje stanje (foto: B. Metzger-Šober)
Mausoleum of the Manasteriotti family: a) photograph after the construction, b) interior of the funerary chapel, c) present-day situation

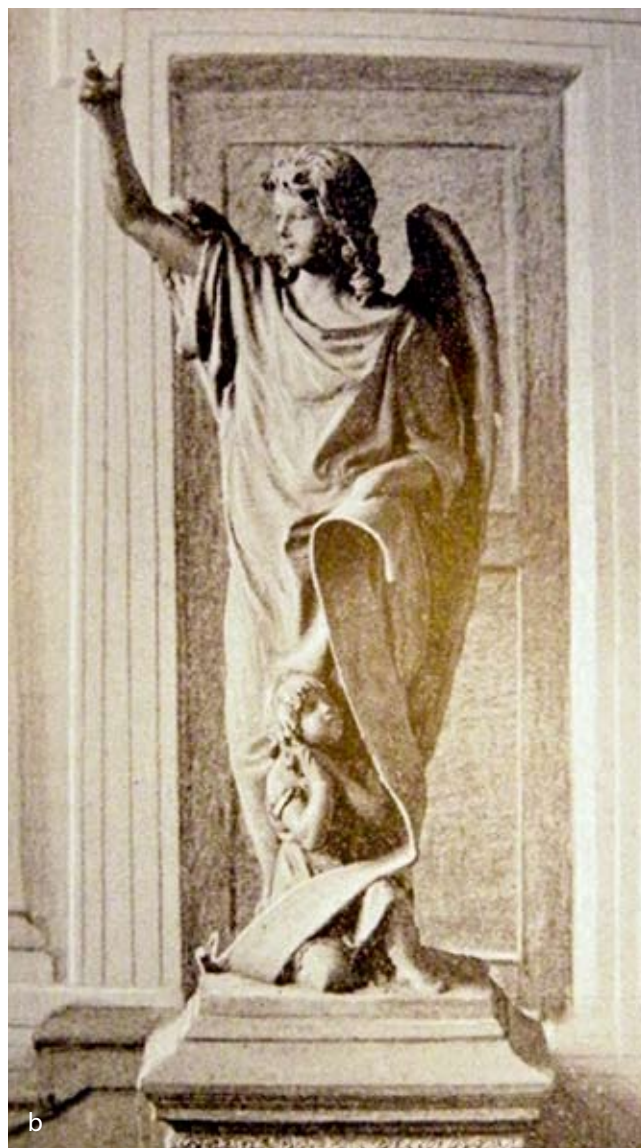
1996. godine izvršena restauracija, kupola i kapela je u unutarnjem dijelu počela gubiti svoj površinski sloj, vjerojatno zbog atmosferskih utjecaja, tako da je veći dio obnovljenih oslika već propao, a dio reljefne dekoracije otpao.

Jedan od rijetkih spomenika na kojem više dominira figuralna skulptura nego arhitektura podignut je 1896. na mjesnom groblju u Opatiji kao narudžba **Marije Schalek** iz Budimpešte. Skulptura predstavlja anđela kao simbola nade u uskrsnuće, izvedena u mramoru iz Carrare koji stoji na vrlo jednostavnu, povišenu kamenom postamentu postavljenu ponad nadgrobne ploče. Anđeo skupljenih krila, glave i pogleda podignuta u nebo, podignute desne ruke, u svojoj lijevoj ruci drži traku s natpisom „Resurrecturis”.³⁶ Traka koju drži obavija dijete u molitvi koje se nalazi u podnožju anđelovih nogu. Lice djeteta nema djetinji izražaj već karakterne crte starca. Pretpostavlja se kako je figuralna skulptura anđela i djeteta trebala biti postavljena pred vratima tek reljefno označena klasicističkom mauzoleja koji nikada nije izgrađen.³⁷

Godine 1896. Rendić u Rijeci podiže još jedan spomenik, **nadgrobní spomenik Tonhauseru**. Rendićev biograf, dr. Duško Kečkemet, o njemu piše kako je to „prvi Rendićev spomenik na sušačkom groblju”³⁸ koji je naručila udovica ljekarnika Tonhausera iz Mostara. Naše traganje vođeno navedenim podacima pokazalo se bezuspješnim.³⁹ U potrazi za grobnicom Tonhauseru,

kontaktirajući Upravu groblja, ustanovljeno je da Uprava ne posjeduje pisanu dokumentaciju katastarskog parceliranja groblja na Trsatu sve do 1915. godine. Stoga se pojavila opravdana sumnja koja nas je navela na pomisao da se grobnica Tonhausera potraži na mjesnom groblju Kozala gdje je i nalazimo. Radi se o nadgrobnom spomeniku u obliku prelomljena stupa⁴⁰ na kvadratnom postamentu koji nosi ime pokojnika. Oko njega postojala je željezna ograda čiji su tragovi vidljivi i danas. O stup je oslonjen kameni križ i palmina grana kao simboli uskrsnuća i trijumfa pokojnika nad smrću. Na vrhu stupa je apotekarska zdjela oko koje je omotana zmija izlivena u bronci, što ukazuje na pokojnikovo zanimanje. Na tom spomeniku možemo lako uočiti utjecaj talijanske grobne skulpture s kraja 19. stoljeća koja je potencirala upotrebu kamena (križ, cvijeće, lanterne).

Godine 1900. u Novom listu nalazimo članak o Rendićevu boravku u Rijeci povodom izrade nadgrobnog spomenika, koji za svoju obitelj i suprugu Carmelu **Dell’Asta-Mohović**⁴¹ naručuje njezin suprug dr. Stanislav Dell’Asta.⁴² Navodi se kako se riječka javnost imala prilike upoznati s nacrtom još jednog Rendićeva djela, s predviđanjem veličanstvenosti „kako se drugačije ne dade ni zamisliti, kad se zna, da je izašao iz ruku g. Rendića.”⁴³ Tehnički ured Grada odobrio je Rendićev nacrt nadgrobnog spomenika 12. prosinca 1899. godine, koji umjetnik potpisuje u donjem desnom kutu s Ivan Rendić

10. Nadgrobni spomenik Marije Schalek: a) današnje stanje (foto: B. Metzger-Šober), b) model
Funerary monument of Marija Schalek: a) present-day situation, b) model

– scultore. Grobnica je to visoke masivne kripte u donjem dijelu. U njezinoj unutrašnjosti planirana su četiri ukopna mjesta. Vanjska bočna ukošenja Rendić koristi za izvedbu dvaju kratkih stubišta koja nas vode do prostora ograđena kovanom ogradom. Pri dnu nalazi se skulptura Madone s djetetom na prijestolju čiji je naslon ukrašen cvijećem. Madona predstavlja prožimanje realizma i religioznosti kroz živ i spontan odnos majke i djeteta. Odjenuta u dugu halju u dijelovima priljubljenu uz tijelo, iz rukava joj proviruju samo dlanovi, a navučen plašt preko halje i glave djelomično joj prikriva lice iznimne ljepote i mekoće. To lice ovalna oblika na kojem se ističe nježnost i pravilnost profila i nazire neodlučnost i bojazan zbog malog dječaka

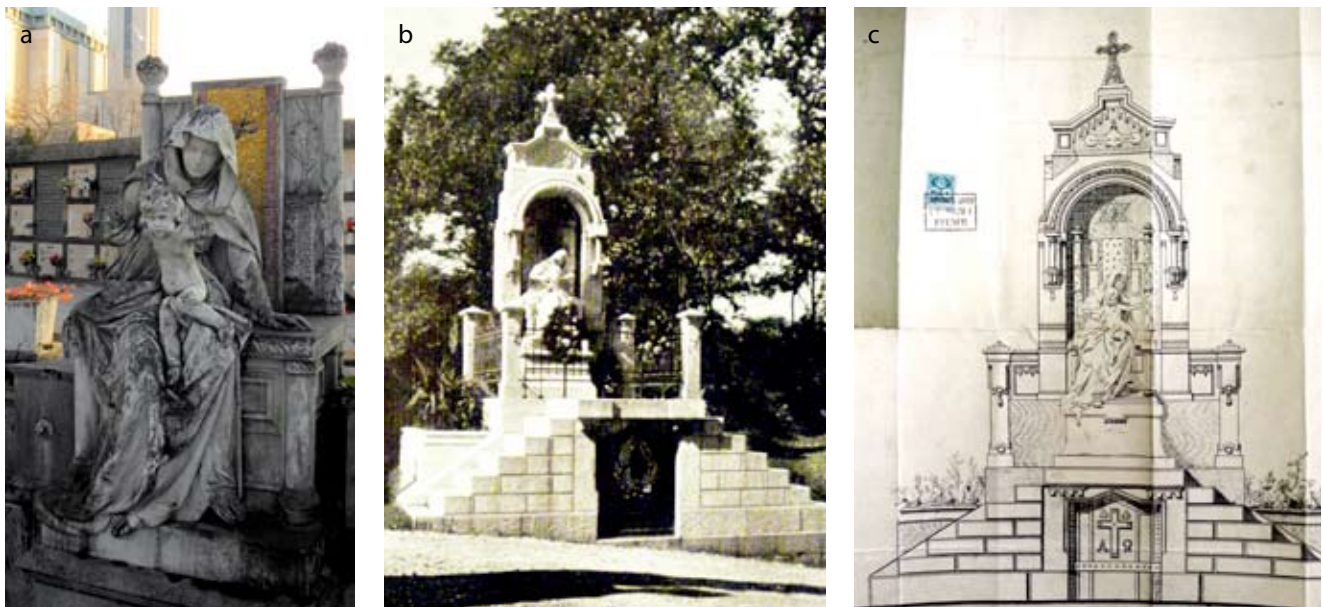
koji se vrpolti u njezinu krilu nameće pomisao kako je ova Madona gotovo lišena svetačke idealizacije. Dječak nam se smiješi u svojoj razigranosti i raširenim rukama poziva k sebi, dok ga majka smirenom gestom umiruje.⁴⁴ Naslon prijestolja na kojem sjedi Madona ukrašen je zlatnim mozaikom s motivom ružina pupoljka. Moramo napomenuti kako se nekoć radilo o vrlo lijepoj i skladnoj grobnici koja je imala kapelicu baldahinskoga tipa ispod koje se nalazilo prijestolje Madone. Danas kapelice više nema. Njezino postojanje možemo potvrditi iz nekoliko izvora: nacrtom s planiranom kapelicom baldahinskog tipa, rukopisnim opisom grobnice⁴⁵ Duška Kečkemeta, kao i učinjenom fotografijom vjerojatno iz nešto kasnijeg

razdoblja⁴⁶. Na toj su fotografiji vidljiva oštećenja poput napuknuća začeljne ploče baldahina kao i njezina odvajanja od luka, što je moglo izazvati urušavanje. Vjerujemo da je tako došlo do preventivnog uklanjanja baldahina kako bi se zaštitila skulptura, čime je i naslon prijestolja modificiran. Skraćena je donja trećina njegove visine, te je tako nekad uzdignut zlatni mozaik s jasno vidljivim motivom ružina pupoljka spušten iza leđa Madone i time postao zaklonjen. U današnjoj situaciji skulptura nam se čini malenom, krhkom i nezaštićenom zbog praznog prostora iza nje koji nam odvlači pažnju i onemogućuje usredotočenost na ljepotu njezine izvedbe. Kada je uklonjen baldahin, skulpturalna grupa Madone s djetetom izložena je nepovoljnim atmosferskim utjecajima, te je iz toga razloga, nažalost, znatno oštećena i zahtijeva što hitniju obnovu. Osim toga, na nacrtu je, pa tako i na fotografiji iznad glave Madone, vidljiva Davidova zvijezda izvedena u reljefu poput one na mauzoleju obitelji Copaitich-Battagliarini.

Na primjeru ove grobnice vidljivo je kako je Ivan Rendić bio ipak više kipar nego arhitekt. Nerazmjernu masivnu kriptu i skulpturu Madone s djetetom okružio je prenaplašenom kamenom i željeznom ogradom. Ako bismo zanemarili činjenicu o mjestu gdje je nalazimo i u koju je svrhu napravljena, skulptura djeluje vrlo svjetovno. Smatramo kako bi skulptura Madone s djetetom mogla ostati jedno od najljepših Rendićevih skulptura u Rijeci i okolici. „S ovim svojim djelom slavni je naš kipar ponovo posvjedočio onaj veliki glas, što ga odavna uživa po svoj

Hrvatskoj, a posebice na Rieci, gdje je napravio radnje velike vrijednosti, koje krasi riečko groblje, medju kojim i ova najnovija zauzima odlično mjesto.”⁴⁷

Jedan od najintimnijih spomenika koji podiže 1902. na groblju Kozala je spomenik prijatelju i poslovnom suradniku riječkom slikaru i dekorateru **Giovanniju Fumiju**⁴⁸. Giovanni Fumi, po rođenju Venecijanac,⁴⁹ poput Rendića dolazi iz Trsta u Rijeku 1883. godine gdje djeluje do svoje smrti. Giovanni Fumi i Ivan Rendić već su ostvarili zajedničku suradnju, kako onu na mauzoleju obitelji Gorup tako i na mauzoleju Ploech. Njegov nadgrobni spomenik Rendić kompozicijski artikulira u obliku piramide realistički vjerno ostvarenom figurom slikara. Giovanni Fumi sjedi s paletom u ruci ispred štafelaja na kojem se nalazi portret njegove žene Amalije napravljen u polikromatskom mozaiku. Spomenik je izrađen iz dvaju dijelova: postolja od istarskoga kamena na kojem se nalazi ploča s podacima pokojnika te gornjega, skulpturalnoga dijela izrađena u mramoru iz Carrare. Rendić, u želji da nam ukaže na Fumijevu preranu smrt na vrhuncu njegova umjetničkog izričaja,⁵⁰ prikazuje njegovu figuru grubo izrađenu u donjem dijelu. Taj dio koristi i za natpis: „Il Mezzo al gaudio dell'eterna pace il pensiero di voi solo m'accora! Fuori di questo ogni dolor qui tace”⁵¹ danas vrlo nečitak. I na ovom spomeniku uočavamo Rendićev način rada kojim kamen forsira u formu drvenoga štafelaja, okvira slike, palete, dok se s vrha štafelaja u mekim i fluidnim naborima spušta traka koja opliće palminu granu, križ

11. Nadgrobni spomenik Dell'Asta-Mohovich (Schnedlitz): a) današnje stanje (foto: B. Metzger-Šober), b) fotografija nekadašnjeg izgleda (izvor: ETTORE BATTARA, *Il cimitero monumentale di Fiume*, Fiume, 1908., 13), c) nacrt grobnice (HR-DARI, JU-51, kutr. 88 123/3/1899)
Funerary monument of Dell'Asta-Mohovich (Schnedlitz) family: a) present-day situation, b) photograph of the original appearance, c) design of the tom

12. Nadgrobnni spomenik Tonhauseru (foto: B. Metzger-Šober)
Funerary monument of Tonhauser

i cvjetove ruže u podnožju figure preminula slikara dekoratera. U dnevnoj tiskovini ponovno se izražava najveće poštovanje Rendiću kao izuzetnu umjetniku uz dužno divljenje za ovo posljednje djelo što se pridodaje velikom broju cijenjenih djela koja svojom ljepotom krase riječko groblje.⁵²

Svi dosada spomenuti muzoleji i nadgrobnni spomenici koje Rendić podiže na mjesnom groblju Kozala nastali su do 1900. i obilježeni monumentalnom skulpturom u vidu samostojeće plastike ili plastike unutar postojećega arhitektonskog okvira (kapele, baldahina). Početkom 1900. godine Rendić počinje izgrađivati jedinstven likovni izričaj koji temelji na folklornoj baštini.

Dr. Ante Tresić Pavičić pišući o novom u kiparstvu ističe i Ivana Rendića. Opisuje ga kao kipara i arhitekta koji, za razliku od drugih autora, vješto i uspješno promišlja o arhitekturi, kao i o arhitektonskom okviru u koji postavlja svoju skulpturu. Spominje ga i u kontekstu stvaranja novoga arhitektonskog stila svojstvena samo njemu, nazivajući ga „hrvatskim arhitektonskim stilom”. Elemente za stvaranje osebujnoga stila Rendić pronalazi proučavajući narodnu estetiku temeljenu na

uporabnim predmetima (guslama, tikvama, bukarama, maramama, preslicama...) koje onda idealizirane i uljepšane prenosi kroz dekorativne detalje na svoju arhitekturu.⁵³ Rendić će svojim novim stilom odbaciti povijesne stilove koje je dotada slijedio i primjenjivao na arhitektonskim dijelovima nadgrobnih spomenika. Sve se to događa u vrijeme kada se pojavila secesija u Europi, pokret koji je težio odbacivanju primjene povijesnih stilova i stvaranju svojeg novoga originalnog stila. Poput secesije koja ponekad na račun dekorativnosti zanemaruje funkcionalnu i prostornu kompoziciju, i Rendić svojim novim stilom zanemaruje funkcionalizam građevine na račun površinske dekorativnosti. Tako će dekoracija koja je oblikovana slobodno i individualno postati najistaknutiji element građevine, za razliku od onih funkcionalnih dijelova poput stupova i lukova pretvarajući ih u dekorativne elemente.

13. Nadgrobnni spomenik Giovanniju Fumi (foto: B. Metzger-Šober)
Funerary monument of Giovanni Fumi

Ujesen 1904. Ivan Rendić započinje s izvedbom **nadgrobnooga spomenika Gjuro Ružića** na groblju Trsat, koji dovršava u proljeće 1905.⁵⁴ Gjuro Ružić Stariji bio je jedan od najbogatijih i najutjecajnih ljudi Sušaka svojega doba. Taj znameniti primorski čovjek, započevši posao kao kožarski obrtnik, postao je tvorničar i kućevlasnik, kulturni djelatnik i politički radnik, gradonačelnik. Zapamćen kao istaknut hrvatski rodoljub upoznaje Ivana Rendića i daje mu u zadatak gradnju nadgrobnooga spomenika čiji su radovi započeti 1903. godine.⁵⁵ Osim toga, suradnja između njih nastavila se izradom Ružićeva portreta i alegorijske skulpture Hrvatice na obiteljskoj kući /Palacinu/ kod Piramide u Strossmayerovoj ulici na Sušaku.

Nadgrobni spomenik obitelji Ružić izgrađen je po već ustaljenoj arhitektonskoj shemi: povišena kripta na kojoj su prednja bočna ukošenja pretvorena u stube za uspinjanje na platformu na kojoj se nalazi baldahin – kapela, a ispod nje skulptura. „Do sada je najsavršenije Rendićevo djelo u tom pogledu Ružićev mauzolej na Sušaku. Svaki stranac koji ga vidi, vidjet će nešto liepa, čega nigdje nije vidio, i divit će se, znat će da postoji i hrvatski arhitektonski stil...”⁵⁶ Rendićev stilski repertoar, korišten u dekoraciji, obogaćen je tročetvrtinskim krugom čiju unutrašnjost dekorira raznobojnim mozaikom u maniri nove florealne

ornamentike s tradicionalnom i već prepoznatljivom zlatnom pozadinom. Na platformi oformljenoj tijelom grobnice nalazi se kapela u obliku baldahina natkrivena kupolom. Prostor oko kapele zatvoren je elegantnom željeznom ogradom razdijeljenom stupićima. Ispod centralno postavljena baldahina nalazi se alegorijska skulptura djevojke u prirodnoj veličini s velikim križem na prsima. Ženska figura u haljini otkrivena vrata, na čijim se prsima nalazi objema rukama stisnut poveći križ, sjedi na podestu tijela savijena prema svojoj lijevoj strani. Predimenzioniran križ s imitiranom teksturom drva koji djevojka grli na svojim prsima, opterećuje kompoziciju figure. Preko haljine prebačen je plašt, izbrazdan plitkim kanelurama spretno oblikujući igru draperije, stvarajući kreativnu kompoziciju linija i volumena. Glava je fino modelirana bujnom kosom što u pramenovima pada do ramena, stisnuta vrpcom preko čela lica. Naziva je „Vjera”.⁵⁷ Prilikom postavljanja ove skulpture na svoje mjesto grupa radnika ju je ispustila i tako oštetila. Rendić je morao isklesati novu. U Novom listu čita se članak u kojem se navodi kako „umjetnik prodaje za pola cijene kip, koji je uslijed pada prošle jeseni, pretrpio neznatnih šteta”,⁵⁸ a koji je uspio izglatiti te je cijeli kip kao nov. Zbog pozitivnih reakcija javnosti po završetku nadgrobnooga spomenika Gjuri Ružiću, ubrzo je u „izlogu

14. Nadgrobni spomenik Đuri Ružiću: a) fotografija nakon izgradnje (izvor: *Prosvjeta*, 13, 1905., prilog), b) današnje stanje (foto: B. Metzger-Šober)
Funerary monument of Đuro Ružić: a) photograph after the construction, b) present-day situation

15. Nadgrobnni spomenik *Zaspala Vestalinka*: a) obitelj Tomašić 1909., b) obitelj Smokvina 1915. (foto: B. Metzger-Šober)
Funerary monument Sleeping Vestal Virgin: a) the Tomašić family, 1909, b) the Smokvina family, 1915

fotografa Carposio na Korzu izložena velika fotografija grobnice obitelji Ružić na Trsatu, kiparsko djelo – kako je poznato – našeg Rendića.⁵⁹ Reprodukcijska je plijenila pažnju brojnih prolaznika koji su se zaustavljali kako bi joj se divili, kako njoj tako i grobnici obitelji Ružić.

U nešto udaljenijem Bakru 1907. Rendić podiže **nadgrobnni spomenik Andri Antiću**, imućnom bakarskom trgovcu i veleposjedniku. Riječ je o vrlo jednostavnu spomeniku s nešto povišenom poluoblom kriptom koja se otvara u njezinu središnjem dijelu napravljenu od bijela istarskoga kamena. Na vrhu središnjega djela kripote postavlja vrlo elegantnu i decentnu nisku željeznu ogradu s motivima bršljanova lista i stilizirana cvijeta fukcije. Željezna ograda nalazi se ispred križa s glavom Krista u dubokom reljefu, a križ resi vrlo jednostavna klesarska ornamentika.

Iste godine na groblju na Sušaku podiže **nadgrobnni spomenik obitelji Haramija** kojim će ukazati na novi oblik grobnice kakav počinje planirati. Tip je to nadgrobnog spomenika projektiran u obliku stele u čijoj se sredini nalazi visoko podignuto poprsje djevojke lirskog izraza koja je prikazana u molitvi. Spomenik bi lako mogli podijeliti na dva dijela: donji dio kao povišena kripa ukrašena reljefom nove Rendićeve ornamentike i onaj na kojem počiva stela, forme razvedenoga obeliska ograđena vrlo elegantnom metalnom ogradom. Centralni motiv spomenika je poprsje djevojke u molitvi poznato kao „Oče naš”.⁶⁰ Ona se nalazi ispred pozadine ispunjene duplim tročrtvrtinskim lukom raznobojna mozaika floralne dekoracije koji poput velike kape gornji dio stele pretvara u njezin prešaren ukras. Djevojka je obučena, što se da naslutiti, u haljinu bogatih nabora, ruke je

široko naslonila na podlogu ispred sebe, podlaktica priljubljenih uz grudi, lica dubokih očiju i zamišljena izraza. Njezinu glavu i kosu prekriva kapa ukrašena stiliziranim ornamentom veza.

Dva gotovo identična nadgrobna spomenika „*Zaspala Vestalinka*” mogu se vidjeti u Opatiji – koji je podignut Ivanu Tomašiću – i na Kozali – koji je podignut Josipu Smokvini.

Motiv za nadgrobni spomenik „*Zaspala Vestalinka*” uzet je iz priče o Vestalinki, rimskoj djevici koja je čuvala vječnu vatru u hramu božice Veste. Kad ju je svladao san, plamen se u svjetiljci ugasio prenoseći tako simboliku ugasla ljudskog života.

Rendić svoju skulpturu, koju naziva „*San i smrt*”, izrađuje vrlo realistično i prepoznatljivo predložku, što je možda i razlog njezine popularnosti i umnožavanja.⁶¹

Godine 1897. u svom tršćanskom ateliju u Via Giotto Rendić radi gipsani model za takav prvi nadgrobni spomenik Balthasaru Mimbelliju iz Orebića. Pročulo se o njegovoj ljepoti: „...prikazuje ženu, koja se uspavljuje, nemoguće više paliti luč, koji prikazuje život. Ovaj je nacrt smion u svom arhitektonskom dielu, ali se vjerno priljubljuje asirskom i babilonskom stilu te je ciela radnja potpuna umjetnička originalnost... Najotmjeniji je sviet stao hrliti u njegov atelier te je pred ovim uvijek bilo mnogo kočija. Ta je navala trajala punih osam dana. Sve se je divilo genijalnom djelu, sve su novine bez iznimke obasule Rendića najvećim pohvalama”.⁶² „*La figura è splendida e splendidamente intesa. La parte di nuda che si mostra fuori dai panni è divina, bella di greca classicità piena di sentimento*”.⁶³

Na primjeru opatijske i riječke „*Zaspale Vestalinke*” da se uočiti kako su obje podignute na visoku postolju. Izliveno su u bronci. Ona podignuta 1909. kao *nadgrobni spomenik Ivanu Tomašiću* u Opatiji, podignuta je na postolju od crvena i crna granita, dok je na primjeru *nadgrobnog spomenika Josipu Smokvini* 1915. u Rijeci podignuta na postolju od crna norveškog sijenita, crvena švedskog granita i sibirskog labradora.⁶⁴ Osim u razlikama uporabnoga materijala za izradu postolja, razlika se očituje i u mozaičnoj dekoraciji tepiha kojim je tron prekriven. Na tepihu umorno, već usnulo leži ženska figura, glave naslonjene na lijevu ruku, dok desnom polako otpušta na svoje bedro malen vrč iz kojeg istječe ulje za svjetiljku. Zatvorenih je očiju, lica uokvirena nježnim kovčama kratke kose, obučena u togu koja se niz tijelo spušta u oskudnim naborima, dok joj je s jednog ramena skliznula naramenica otkrivajući голу dojku. Plamen, koji je trebao gorjeti u uljanici na vrhu svijetnjaka se ugasio. U oblikovanju skulpture vidljivo je unošenje atmosfere klonulosti i melankolije, ženske

mekoće, a što se primjenjivalo u skulpturi u razdoblju secesije. Nježna scena poput te ni u jednom od primjera tako ne djeluje zbog visine na kojoj su postavljene. Visoka pozicija ističe dojam nedodirljivosti koja je u načelu i potrebna takvu tipu spomenika.

Među posljednjim spomenicima koje Rendić podiže na Sušaku je *nadgrobni spomenik obitelji Cozulich de Pecine*⁶⁵ iz 1914. godine. Riječ je o nadgrobnoj steli, visokoj i vitkoj, postavljenoj na neukrašenu kamenu kriptu koju jedino krase natpis slovima izvedenim u stilu secesije. Stela je ukrašena jednostavnom i prepoznatljivom Rendićevom ornamentikom i mozaičnim križem u sredini. Poznavatelji Rendićeva stvaralaštva mogli bi pomisliti da je Rendićevo umjetničko nadahnuće presahlo. Takav bi zaključak mogao biti preuranjen ako se njegov rad ne promatra van konteksta Hrvatskoga primorja. Vjerojatno su financije utjecale na izvedbu ovoga nadgrobnog spomenika, iako se radilo o jednoj od bogatijih sušačkih trgovačkih obitelji. S nadgrobnim spomenikom za obitelj Cozulich da Pecine Ivan Rendić privodi kraju svoje aktivnosti na Riječkom i Sušačkom groblju.

Nakon duga vremenskog razdoblja koje nam ne donosi novih imena u hrvatskom kiparstvu, Ivan Rendić je bio onaj koji je pokušao kročiti zaraslim putovima boreći se za pozornost nezainteresirane sredine prema kiparstvu. On je primjer starog majstora koji je posjedovao talent koji je oblikovao u umjetničkoj školi. Nakon završena školovanja dobio je zvanje kojim je stekao odgovornost da što savjesnije obavi povjeren mu zadatak traženja osebujna umjetničkog izraza. Iščitavanjem njegovih radova osjeća se uložena neiscrpna energija i marljivost. Njegove skulpture i forme pomno su proučavane. Imao je izvrstan osjećaj za detalje, bio je vješt imitator prirode koju je predočavao svojom visokom tehničkom vještinom obrade materijala. Osmišljavajući svoje nadgrobne spomenike i mauzoleje, Rendić bi, ukoliko bi mu to okolnosti omogućavale, vodio osobitu brigu o okruženju u kojem se postavljaju. U njegovu radu vidljive su i slabosti, koje se mogu čitati u kompozicijskim rješenjima, u pomanjkanju smisla za monumentalnu širinu i veličinu oblika, u nedostatku osjećaja mjere i dobrog ukusa. Bogatstvo ukrasa i detalja, ponekad i u preobilnim količinama, daje mu umjetnički pečat.

Tvorac je svog „stila” u kojem je naučio kako spajati narodnu umjetnost, etnografske vrijednosti, onoga koji je u početku bio vrlo lijepo prihvaćen od naručitelja, a poslije će zbog istoga biti izbjegavan, jer je samo htio ostati vjeran sebi. Stari kipar vremenom je počeo tonuti u zaborav.

Nadgrobnni spomenici Ivana Rendića danas žive svoje tiho vrijeme ugaslih lumina. Koraci prolaznika koji u izostanku bilo kakva suvremenog znakovlja uglavnom i ne slute njihovu veličinu i značaj, tek su slučajni gosti na nekim svojim, vlastitim putovanjima. Rendićev nadgrobnni opus priča je o životu iznimna umjetnika čija su djela svjedočanstvo vremena u njegovoj arhitektonskoj, likovnoj i socijalnoj cjelovitosti. Zagledani u pojedinačne detalje Rendićevih kamenih plastika, zaneseni njihovom realnošću i poetskim izričajem kamena obrađena rukom

umjetnika, ne bismo smjeli izgubiti iz perspektive cjelovitost pojedinih njegovih prostornih ostvarenja, kao ni njihovu uklopljenost u povijesni trenutak i izniman značaj koji im u kontinuitetu razvoja likovne umjetnosti našega kraja pripada.

Svako podsjećanje na predmetna ostvarenja u bilo kojem obliku – šetnji, razgovoru, fotografiji ili tekstu – doprinos je naporima u oduzimanju Rendićevih djela zaboravu i njihova nematerijalnog življenja u baštinjenju budućim pokoljenjima.

Bilješke

- ¹ Gorup, Josip pl. Slavinjski (Slavina, 1834. – Rijeka, 1912.), industrijalac, veleposjednik, mecena. U ranoj je mladosti radio kao prokurist pri trgovačkom poduzeću svoga ujaka Kalistera u Trstu. Poslije će osnovati vlastitu tvrtku. Vještini, poduzetnim i marljivim radom stekao je velik imetak i tako postao jedan od najbogatijih ljudi svoga vremena. Poznat je kao veliki rodoljub i pokrovitelj brojnih kulturno-prosvjetnih, školskih i humanitarnih ustanova. 1874. godine financirao je gradnju, prema projektu tršćanskoga arhitekta G. Brunija, veličanstvene palače novog hotela „Europa“, jednog od najljepših graditeljskih simbola moderne Rijeke. IRVIN LUKEŽIĆ – NENAD LABUS, Grobovi znamenitih osoba, u: *Kozala: monografija o riječkom komunalnom groblju i o kulturi pokapanja u Rijeci, u povodu 130 godina vođenja njegovih knjiga ukopa*, (ur. Velid Đekić), Komunalno društvo Kozala, Rijeka, 2002., 124.
- ² Kornelij 13 god., Milan 11 god., Marija 10 god., Olga 8 god., Joža 7 god., Ana 5 god., Vladimir 4 god., Bogomil 2 godine. Studije reljefa njihovih poprsja za veliki reljef „Rastanak“ izložio je u Trstu u dvorani Stare Burze 1882. u vrijeme Umjetničko-obrtne-gospodarske austro-ugarske izložbe koja je privukla brojne posjetitelje iz čitave Monarhije. DUŠKO KEČKEMET, *Ivan Rendić, život i djelo*, Supetar, 1969., 104.
- ³ N. N., Kipar Ivan Rendić u Trstu, u: *Vienac*, rujna 1882., 567; HR-HAZU, Arhiv za likovne umjetnosti, Ivan Rendić, strojni prijepis D-408/3 inv. br. 2211.
- ⁴ HR-DARI, JU-51, kut. 87, 67/1882.
- ⁵ Gradnja mauzoleja na groblju Kozala krajem 19. stoljeća odobravalu se u riječkom Tehničkom uredu prema posebnim planovima prostorne izgradnje groblja Kozala što ih je uređ prihvatio i godinama dosljedno provodio naknadnim proširenjima groblja i okolice. Projekti grobnica prolazili su uobičajeni protokol odobravanja nacrtu, najprije u Tehničkom uredu, a zatim u Magistratu. DAINA GLAVOČIĆ, Stilske značajke kozalske grobne arhitekture, u: *Kozala: monografija o riječkom komunalnom groblju i o kulturi pokapanja u Rijeci, u povodu 130 godina vođenja njegovih knjiga ukopa*, (ur. Velid Đekić), Komunalno društvo Kozala, Rijeka, 2002., 70.
- ⁶ GIOVANNI FIUMI, Monumento Gorup, u: *La Bilancia*, 31. 10. 1884., 2.
- ⁷ Sv. Marko: *Pazite bdite i molite jer neznate kad će vrijeme doći*; Sv. Matej: *Blago onim, koje plaču jer će se utješiti*; Sv. Ivan: *Tko vjeruje u mene ako i umre, živjet će*; Sv. Luka: *Neboj se samo vjeruj i oživjet će*.
- ⁸ „...ai quattro lati di quattro teste d'angelo, il tutto in affresco e di perfetta intuonazione col complesso del monumento, é opera del nostro bravo pittore sig. GIOVANNI FUMI, (bilj. 6), 2.
- ⁹ THEODOR CANZIANI JAKŠIĆ, *Dekorativno fasadno slikarstvo u Rijeci*, Državni arhiv, Rijeka, 2001., 6.
- ¹⁰ Od 19. veljače 2003. mauzolej Gorup zaštićeno je kulturno dobro te su u tom smislu i poduzete konzervatorske i restauratorske radnje prilikom njegove obnove 2006. i 2007. godine.
- ¹¹ N. N., Novije radnje g. Rendića, u: *Naša sloga*, 6. 5. 1886., 3.
- ¹² Nicolaki Nicolaides (Carigrad, 1855. – Rijeka, 1933.), diplomatski službenik. Djelovao je dugi niz godina u Rijeci kao konzul Otomanskog Carstva, a između dvaju ratova bio je konzul Grčke. Njegova supruga Antonija, udovica Gelletich, rođena Bartolich (Rijeka, 1834. – Rijeka, 1917.), riječka posjednica, bila je poznata po svom dobrotvornom i humanitarnom djelovanju zbog čega je bila odlikovana Medaljom I. klase Crvenog Polumjeseca (1912.). IRVIN LUKEŽIĆ - NENAD LABUS (bilj. 1), 130.
- ¹³ Udovica Antonija Gelletich, rođena Bartolich, po udaji za turskog i grčkog konzula Nikolakija Nicolaidesa 1879. godine dala je rekonstruirati palaču Bartolich na gradskoj tržnici podižući je za još jedan kat, redizajnirajući njezino pročelje i time je učinivši rijetkim spomenikom kulture poznatom pod imenom Casa Turca. Pročelje palače ukrašeno je brojnom naslikanom orijentalnom dekoracijom i kaligrafijom karakterističnom za

- četiri vrste arapskog pisma (nastlik, sulus, kufi i tugrai), koje i danas predstavljaju rijedak primjer kaligrfske umjetnosti i predmet su zanimanja stručnjaka za kaligrafiju.
- ¹⁴ HR-DARI, JU-51, kut. 87, 33/1886.
- ¹⁵ Općenito lav predstavlja snagu, veličanstvenost, srčanost i hrabrost, dok bi se u ovom slučaju mogao povezati s uskrnućem i simbolom Krista koji je gospodar života. Legendarno prirodoslovlje tvrdilo je da se mladi lavići radaju mrtvi te da ih nakon tri dana oživi mužjak zagrijavši ih svojim dahom. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, (ur. Anđelko Badurina), Sveučilišna naklada Liber, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1985., 374.
- ¹⁶ U grobnoj kapeli pokopani su: Matteo Bartolich 1880., Tommaso Bartolich 1884., Maria Bartolich 1885., Antonia Nicolaki Nicolaides 1917., Nicolaki Nicolaides 1933.
- ¹⁷ HR-DARI, JU-51, kut. 87, 5-139/1884. Na nacrtu je vidljivo kako je dekoracija nad arhitravom trebala biti vrlo jednostavna u obliku kamena križa. Tijekom gradnje mauzoleja vjerojatno je došlo do naknadnih dogovora s Ivanom Rendićem te je izvorni neizvedeni križ zamijenjen njegovom skulpturom „Spava“.
- ¹⁸ Filiberto Bazarig projektira mauzolej Ploech. Unutrašnjost mauzoleja oslikao je riječki slikar i dekorater Giovanni Fumi (čijih oslika, nažalost, više nema sačuvanih osim u ponekom jedva vidljivu tragu), rešetkastu kovanu ogradu kojom se mauzolej zatvara kako bi se doživio kao jedna cjelina, kao i onu unutarnju, izvodi Matteo Dumicich. DAINA GLAVOČIĆ (bilj. 5), 97.
- ¹⁹ Zanimljivo je da je Annibale Ploech kao jedan od dioničara tvornice torpeda i to s udjelom od samo 4% dionica stekao veliko bogatstvo koje je onda uložio u gradnju nekretnina. Izgradio je palaču na Žabici u kojoj umire 1984. godine i posljednji živući potomak ove obitelji Dora Ploech, zatim tri kuće za djecu, zgradu Filodrammatice koju poklanja gradu Rijeci i ovu grobnicu na Kozali.
- ²⁰ Annibale Ploech umire u Firenzi gdje je i pokopan, a u ovoj su grobnoj kapeli pokopani njegovi potomci. Grobna kapela planirana je s osam grobnih niša u kojima su pokopani: Maria Aurelia Ploech (1881.-1884.), Rodolfo Annibale Ploech (1883.-1884.), Giuseppina Blau Felice (1835.-1902.), Clementina Felice (1860.-1932.), Maria Felice v. Ploech (1855.-1945.), Ilario Ploech (1890.-1979.), Dora Ploech (1899.-1984.)
- ²¹ „Jasno je svakomu, što nam taj kip kaže. Mali dječčić, koji je sahranjen u ovoj grobnici, nije umro; on samo spava i u krilu anđela, dok će granuti onaj zadnji dan, kad će biti sveobći sud. Umjetnik je ovako htjeo dietetom pokazati živu vjeru kršćanina, koji vjeruje u vječni život iza smrti na ovome svijetu. Djelo je Rendiću divno pošlo za rukom. Zato nije ni čudo, što je sviet u Trstu nedavno jatomice grnuo u izložbu, gdje je Rendić izložio ovaj kip. N. N., Spava, u: *Vienac*, travanj 1887., 239.
- ²² N. N., Novije radnje g. Rendića, u: *Naša sloga*, 6. 5. 1886., 3.
- ²³ „... a drugo se zove „On Spava“... sve novine Tršćanske kao u jedan glas obasiplju Rendića obilatim hvalom, poimence za ovo drugo djelo, kojega ćemo vjeran sninak u „Viencu“ na skoro donieti“. N. N., Rendić, u: *Vienac*, ožujak 1887., 176.
- ²⁴ Grobnica Rodovine Devet podignuta je kao narudžbina Luke Deveta (1840.-1892.), riječkoga posjednika. Rodom obitelj potječe iz Slavine u Notranjskoj, Slovenija. Bio je član Narodne čitaonice riečke. Njegov brat Andrea Devet (1852.-1898.) bio je financijski službenik. Obojica su pokopana na mjesnom groblju Kozala.
- ²⁵ HR-DARI, JU-51, kut. 87, 93/1885. Nadgrobni spomenik Spilar-Ambrozić se u Državnom arhivu u Rijeci pronalazi kao nadgrobni spomenik Luce Devet i obitelji. Danas je uočljivo kako se ne radi o naručitelju iste već o drugom korisniku. Vjerujemo da je do toga došlo tijekom 40-ih godina 20. stoljeća. U tom su vremenskom razdoblju mnoge grobnice riječkih obitelji koje nisu imale svojih nasljednika bile ponuđene na otkup novim korisnicima, a u nekim slučajevima čak i rušene u cilju povećanja ukopnog mjesta susjednih korisnika.
- ²⁶ HR-DARI, JU-51, kut. 87, 19/1891.
- ²⁷ Antun Bakarčić (Dolnja Draga, 1844. – Rijeka, 1890.), brodovlasnik, posjednik i tvorničar. 1887. godine zajedno s Ljudevitom Ružićem utemeljuje tvornicu kože. Udruživanjem s kožarskim poduzetnikom Antonom Simonićem pokreće zajedničku tvrtku Bakarčić & Simonić koja se nalazila nedaleko od Tvornice papira. Bio je član Narodne čitaonice riečke. IRVIN LUKEŽIĆ – NENAD LABUS (bilj. 1), 120.
- ²⁸ HR-DARI, JU-51, kut. 87, 63/1891.
- ²⁹ Sigismondo Copaitich Bakarski (1853.-1925.), trgovac, pomorski kapetan, brodovlasnik i osnivač pomorskog društva Ungaro-Croato. Gradski je zastupnik, član pomorske vlade i trgovačko-obrtničke komore, predsjednik Narodne čitaonice riečke, Banca Fiumana, Primorske banke i Štedionice Sušak te Društva za dokovanje parobroda, a od 1907. do kraja života i norveški vicekonzul u Rijeci. Značajan doprinos imao je u naporima da brodogradilište „Howaldts Werke“ iz Kiela otvori 1892. godine svoje brodogradilište u Rijeci, čime počinje povijest današnjeg „3. maja“. Za osobite zasluge car Franjo Josip I. dodijelio mu je 1910. godine nasljedno plemstvo te grbovnicu s pridjevkom Bakarski ili de Buccari. Odlikovao ga je i bugarski car Ferdinand 1911. godine, a nositelj je i Spomenice cara Austrije i Ugarske iz 1918. godine. Parobrodsko društvo Jadranska plovidba postumno je, 1928. godine, jedan od svojih najvećih teretno-putničkih brodova nazvalo „Pretsjednik Kopajtić“. Umro je 25. travnja 1925. godine u sedamdeset i trećoj godini, a pokopan je u obiteljskom mauzoleju pored supruge Olge, rođene Battagliarini (1852.-1900.), iz poznate i bogate riječke trgovačke obitelji, podrijetlom iz Burana – Venecije. Posjedovala je kuću gdje se nalazila poznata gradska kavana Caffè Fiumara i zgradu nekadašnje Narodne čitaonice riečke na Korzu. NELA VALERJEV OGURLIĆ, Milijun za Rendićev spomenik, u: *Novi list*, 7. 9. 2009., 40.
- ³⁰ Novinarka *Novoga Lista* Nela Valerjev Ogurlić svojim člankom naslova „Milijun za Rendićev spomenik“ izvještava javnost kako će još jedan mauzolej izveden prema projektu značajnog hrvatskog kipara, arhitekta i slikara Ivana Rendića doživjeti obnovu. Obnova je planirana, kako je tada potvrdila ravnateljica Direkcije za zaštitu i očuvanje kulturnih dobara pri Odjelu za kulturu Grada Rijeke Nikolina Radić Štivić, 2010. godine. NELA VALERJEV OGURLIĆ (bilj. 29), 40.
- ³¹ HR-DARI, JU-51, kut. 87, 21/1892.
- ³² Pokopani su u kriпти: Maria Bartolich (1885. u dobi od 10 godina), Božica Copaitich (1891. u dobi od 5 godina), Maria

- Battagliarini (1897.), Olga Copaitich (1900.), Sigismund Copaitich de Bakar (1925.).
- ³³ Manasteriotti, Francesco (Rijeka, 1837. – Rijeka, 1893.) posjednik, brodovlasnik, pomorski kapetan. Bio je ravnatelj Banca Fiumana, član Narodne čitaonice riječke. Njegova supruga Marija bila je kći poznatoga riječkog i bakarskog patricija Marka Bonetića. Iz tog su braka potekla djeca Edmondo, Francesco Ulisse i dr. Amadeo Manasteriotti. IRVIN LUKEŽIĆ – NENAD LABUS (bilj. 1), 129.
- ³⁴ HR-DARI, JU-51, kut. 87, 40/1894.
- ³⁵ U kripti su pokopani: Francesco Manasteriotti, armatore, presidente 18. 09. 1836. – 15. 11. 1893., Edmondo Manasteriotti 12. 02. 1867. – 14. 06. 1920., Ugo Manasteriotti, studente gimnasiale, 06. 08. 1874. – 15. 06. 1893., dott. Amadeo Manasteriotti 12. 11. 1879. – 01. 12. 1930.
- ³⁶ Slobodan prijevod: onima koji će uskrsnuti.
- ³⁷ N. N., Umjetnine Ivana Rendića, u: *Nada*, 1. 8. 1896., 218.
- ³⁸ DUŠKO KEČKEMET (bilj. 2), 510.
- ³⁹ Groblje na Trsatu otvoreno je 3. lipnja 1901. Već sutradan postaje mjesto ukopa i mjesno groblje grada Sušaka. Stoga nije za čuditi da će se dobar glas o kiparu koji djeluje na Rijeci proširiti i preko Rječine. DAINA GLAVOČIĆ, Groblje Trsat, u: *Kozala: monografija o riječkom komunalnom groblju i o kulturi pokapanja u Rijeci, u povodu 130 godina vođenja njegovih knjiga ukopa*, (ur. Velid Đekić), Komunalno društvo Kozala, Rijeka, 2002., 166.
- ⁴⁰ Prelomljen stup označava ruševinu pa tako i nagli prekid života, gubitak glave obitelji. DAINA GLAVOČIĆ, Grobna ikonografija i simbolika, u: *Kozala: monografija o riječkom komunalnom groblju i o kulturi pokapanja u Rijeci, u povodu 130 godina vođenja njegovih knjiga ukopa*, (ur. Velid Đekić), Komunalno društvo Kozala, Rijeka, 2002., 66.
- ⁴¹ HR-DARI, JU-51, kut. 87., 123/1899.
- ⁴² Stanislav Dall'Asta rodio se u Rijeci 1845. godine. Nakon što je diplomirao pravo u Grazu, uključio se u društveni život grada. Bio je dugogodišnji član gradskoga vijeća, ravnatelj Casina Patriottico, Filharmonijsko-dramskog društva, sportskog društva Quarnero te pravni savjetnik Gradske štedionice, Riječke kreditne banke, Rafinerije nafte i Ljuštionice riže. Godine 1873. oženio se Carmellom, sestrom tiskara i izdavača Emidija Mohovića, vlasnika dnevnika *La Bilancia*. Umro je 1911. godine na Sušaku. IGOR ŽIĆ, O planinarenju i politici: Egisto Rossi, Riječki planinarski klub i časopis *Liburnia*, u: *Sušačka revija*, 60 (2007.), 56.
- ⁴³ N. N., Dal'Astin spomenik, u: *Novi list*, 6. 4. 1900., 3.
- ⁴⁴ N. N., Novo Rendićevo djelo, u: *Novi list*, 15. 9. 1900., 2.
- ⁴⁵ HR-HAZU, Arhiv za likovne umjetnosti, Ivan Rendić, D-408. (rukopisni opis grobnice Schneditz 25. 7. 1948.).
- ⁴⁶ HR-HAZU, Arhiv za likovne umjetnosti, Ivan Rendić, D-23.
- ⁴⁷ N. N., Novo Rendićevo djelo, u: *Novi list*, 15. 9. 1900., 2.
- ⁴⁸ DUŠKO KEČKEMET (bilj. 2), 376. Autor navodi kako se taj nadgrobnni spomenik nalazi na groblju Sv. Ane u Trstu.
- ⁴⁹ Rođen je 1849. godine.
- ⁵⁰ Giovanni Fumi stradao je prilikom pada sa skele dok je freskama ukrašavao vilu u Orehovici.
- ⁵¹ Slobodan prijevod: „*Usred vječnog mira misao na vas me žalosti. Pored toga, svaka bol ovdje je nijema.*”
- ⁵² „...i sensi della nostra ammirazione per questo suo recente lavoro, il quale viene ad aumentare il numero delle non poche e pregiate opere che apportano lustro e decoro del nostro camposanto”. N. N., Nuovo monumento in cimitero, u: *La voce del popolo*, 10. 5. 1902., 2.
- ⁵³ N. N., Novi stil, u: *Novi list*, 28. 10. 1904., 1.
- ⁵⁴ „...naš kipar, Ivan Rendić, dovršio sve radnje oko prekrasnog mauzoleja na trsatskom grobištu, za obitelj Ružić”. N. N., Rendićevo umjetn[ičko] djelo, u: *Novi list*, 5. 11. 1905., 2.
- ⁵⁵ THEODOR DE CANZIANI JAKŠIĆ, Korak po korak, ustrajno pješke, u: *Sušačka revija*, 49 (2005.), 62.
- ⁵⁶ N. N., Novi stil, u: *Novi list*, 28. 10. 1904., 1.
- ⁵⁷ Lik „Vjere” (*Credo*) Rendić je izradio u mramoru prema modelu načinjenu 1900. za brončani nadgrobnni spomenik Katalinića na splitskom groblju.
- ⁵⁸ N. N., Rendićevo umjetn[ičko] djelo, u: *Novi list*, 5. 11. 1905., 2.
- ⁵⁹ N. N., Fotografija, u: *Novi list*, 25. 5. 1905., 2.
- ⁶⁰ Nadgrobnni spomenik obitelji Haramija sa ženskom polufigurom u molitvi *Oče naš* ponovljeni je motiv Smrkinićeva nadgrobnog spomenika u Korčuli. DUŠKO KEČKEMET (bilj. 2), 518.
- ⁶¹ *Zaspala Vestalinka* umnožavana je kao nadgrobnni spomenik šest puta i to kao nadgrobnni spomenik Balthassaru Mimbelliju (Orebić, 1897.), Tomi Cossovichu (Trst, 1907.), Ivanu Tomašiću (Opatija, 1909.), Anti Vukasoviću, (Drni, 1910.), Matiji Glavanu (Solin, 1911.), Josipu Smokvini (Rijeka, 1915.).
- ⁶² N. N., Nova remek-djela Rendićeve, u: *Obzor*, 21. 7. 1897., 2.
- ⁶³ N. N., Nello studio di uno scultore, u: *Il Piccolo*, 15. 5. 1897., 3. Slobodan prijevod: „Figura je prekrasna i prekrasno izvedena. Obnaženi dio koji je otkriven je božanstven, lijepa u klasičnoj grčkoj ljepoti puna osjećajnosti”.
- ⁶⁴ N. N., Una nuova opera d'arte nel nostro Cimitero, u: *Il Popolo*, 21. 4. 1915., 2.
- ⁶⁵ Cosulich, Kazimir (Rijeka, 1809. – Rijeka, 1888.), veleposjednik, brodovlasnik, vicekonzul Vojvodine Toskane i jedan od najutjecajnijih riječkih privrednika. Car Franjo Josip I. odlikovao je Kazimira Cosulichu zbog posebnih zasluga titulom viteza ordenom željezne krune i nasljednom plemićkom titulom Cosulich de Pećine. Cosulichi su 1828. godine imali svoje brodogradilište na Pećinama u Rijeci. Iz tog roda potječe i Marija Cosulich. IRVIN LUKEŽIĆ – NENAD LABUS (bilj. 1), 127.

Summary

Funerary Monuments by Ivan Rendić in the Croatian Littoral

Ivan Rendić was born on 27 August 1849 in Imotski. He was brought up in the very poor surroundings of the quarries of Brač, and in his earliest childhood he discovered that he had a talent for sculpting and drawing. After elementary school, he continued his education in Trieste with the wood-carver Giovanni Moscoto, and then at the Academy in Venice where he received much praise as a very talented student. Having completed his studies, he trained in Florence with Giovanni Dupre, a famous master of the time. After his studies, he lived and worked at Zagreb but due to a lack of commissions and the disastrous earthquake of 9 December 1880 which ruined his Zagreb studio, he decided to move with his family to the richer city of Trieste where he could find more work. He resided and worked there on two occasions, from 1880 to 1899, and from 1902 to 1921. Ivan Rendić was the last itinerant artist who, like medieval sculptors, created his works along the way, from place to place, offering his services as a sculptor. This is how he made diverse, creative works in the cemeteries of the major towns along the Croatian coast and in the interior. And it is the very scattered nature of his works that characterizes the unique poetics which can be seen in each of his monuments. The motifs, treated lyrically and realistically so as to appear frozen in a moment of their story, are always more modelled rather than carved to fit into the architectural frames designed to accommodate them, and are treated with exquisite attention to detail, making him an exceptional artist. The dignitaries and investors of Rijeka engaged local and foreign craftsmen alike to work on the projects and buildings in which they invested, and hired the same people as designers of their resting places. Apart from architects they hired for their funerary monuments, they also approached sculptors who were passing through Rijeka like Ivan Rendić who was en route to or from Trieste. The vicinity of Trieste and the numerous contacts between it and Rijeka encouraged co-operation between Ivan Rendić and many entrepreneurs from Rijeka, beginning in 1882 with the land-owner Josip Gorup, and continuing with the Devet family in 1885, the Gelletich-Bartolich-

Nicolaides family in 1886, the Ploech family in 1887, the family of Frano Pilepić in 1890, the family of Antonio Stiglich in 1891, the family of Antun Bakarčić, and the Copaitich-Battaglia and Manasteriotti families in 1892, and Marija Schalek and the widow of Tonhauser in 1896. In 1900 he made a funerary monument for Dr. Stanislav Dell'Asta-Mohović, and after that for Giovanni Fumi in 1902, for Đuro Ružić, Andrej Antić and the Haramija family in 1905, for Ivan Tomašić in 1907, the Cozulich de Pecine family in 1914, and the last one, for Ivan Smokvina in 1915.

All these funerary monuments, mausolea and funerary chapels bear their own idiosyncrasies and highlight Rendić's inexhaustible energy and diligence, a moment in his career and his individuality. His sculptures and shapes were carefully studied. He was a skilled imitator of nature. He had an excellent feeling for details which he depicted with a learned, highly developed skill in the workmanship of the material. Unfortunately, his visual purity and expression could sometimes be lost in the over-abundant quantity and opulence of decorations and details, stemming from the desire to give more.

The state of Rendić's monuments today witnesses that they have been forgotten and damaged. They speak to us about a forgotten artist whose works even in a state like this still attract attention with their beauty. If we were to isolate these sculptures in a space which is different to that in which they are now, I believe that in that new environment we would know how to enjoy the refinement of the workmanship of his motifs, their beauty, and realism of minutely sculpted scenes. Presently, perhaps because these funerary monuments are located where they are, they do not receive the attention of the public that they deserve. Having sunk into oblivion, and having lost their monumentality through the damage they have sustained, his monuments indicate once again that lack of human care can at times defy reason in the way it conspires with ravages of time to create the possibility that some things will perish and exist only in memory.